

MILLIY IQTISODIYOTNING INNOVATSION SALOHİYATINI SAMARALI RO‘YOBGA CHIQARISHNING XORIJIY TAJRIBALARI VA ULARNI QO‘LLASH IMKONIYATLARI

Samadqulov Muhammadjon Islom o‘g‘li

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangiyer filiali

Iqtisod fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

E-mail: msamadkulov@gmail.com

ORCID: 0009-0007-2801-6417

Annotatsiya. Mazkur maqolada milliy iqtisodiyotning innovatsion salohiyatini samarali ro‘yobga chiqarishning xorijiy tajribalari va ularni milliy sharoitga qo‘llash imkoniyatlari tadqiq etilgan. Zamonaviy global iqtisodiyotda mamlakatlarning raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan ularning innovatsion salohiyatidan qay darajada samarali foydalanishiga bog‘liq bo‘lib, bu borada rivojlangan va innovatsion rivojlanish yo‘lidan muvaffaqiyatli borayotgan mamlakatlarning tajribasini o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda innovatsion salohiyat tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy elementlari — ilmiy-texnik, kadrlar, moliyaviy, ishlab chiqarish-texnologik va axborot salohiyati — tizimli tahlil qilingan. Shuningdek, Janubiy Koreya, Isroil, Finlyandiya kabi mamlakatlarning milliy innovatsion tizimlarni shakllantirish borasidagi amaliy tajribasi qiyosiy o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari innovatsion salohiyatdan samarali foydalanish davlat-xususiy sheriklik, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi hamda innovatsion infratuzilmani rivojlantirish orqali ta‘minlanishini ko‘rsatadi. Olingan xulosalar asosida O‘zbekiston milliy iqtisodiyotining innovatsion salohiyatidan samarali foydalanish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: innovatsion salohiyat, milliy innovatsion tizim, raqobatbardoshlik, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi, innovatsion infratuzilma, xorijiy tajriba, davlat-xususiy sheriklik.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ

Самадқулов Мухаммаджон Ислом угли

Янгиерский филиал Ташкентского химико-технологического института

Доктор философии (PhD) по экономическим наукам, доцент

E-mail: msamadkulov@gmail.com

ORCID: 0009-0007-2801-6417

Аннотация. В данной статье исследован зарубежный опыт эффективного использования инновационного потенциала национальной экономики и возможности его применения в национальных условиях. В современной глобальной экономике конкурентоспособность стран во многом зависит от того, насколько эффективно они используют свой инновационный потенциал, в связи с чем изучение опыта развитых стран и государств, успешно идущих по пути инновационного развития, приобретает важное значение. В исследовании

системно проанализированы содержание и сущность понятия инновационного потенциала, его структурные элементы — научно-технический, кадровый, финансовый, производственно-технологический и информационный потенциал. Также сопоставлен практический опыт формирования национальных инновационных систем Южной Кореи, Израиля и Финляндии. Результаты исследования показывают, что эффективное использование инновационного потенциала обеспечивается государственно-частным партнёрством, интеграцией науки и производства, а также развитием инновационной инфраструктуры. На основе полученных выводов разработаны практические предложения по эффективному использованию инновационного потенциала национальной экономики Узбекистана.

Ключевые слова: инновационный потенциал, национальная инновационная система, конкурентоспособность, интеграция науки и производства, инновационная инфраструктура, зарубежный опыт, государственно-частное партнёрство.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE EFFECTIVE USE OF THE INNOVATIVE POTENTIAL OF THE NATIONAL ECONOMY AND OPPORTUNITIES FOR ITS APPLICATION

Samadkulov Muhammadjon Islom ugli

Yangiyyer Branch of Tashkent Institute of Chemical Technology

PhD in Economic Sciences, Associate Professor

E-mail: msamadkulov@gmail.com

ORCID: 0009-0007-2801-6417

Abstract. This article examines the foreign experience of effectively utilizing the innovative potential of the national economy and the opportunities for its application in domestic conditions. In the modern global economy, the competitiveness of countries largely depends on how effectively they use their innovative potential, which makes it important to study the experience of developed countries and states successfully following the path of innovative development. The study systematically analyzes the content and essence of the concept of innovative potential and its structural elements — scientific-technical, human resource, financial, production-technological, and information potential. It also comparatively examines the practical experience of forming national innovation systems in South Korea, Israel, and Finland. The findings show that the effective use of innovative potential is ensured through public-private partnership, the integration of science and production, and the development of innovation infrastructure. Based on the conclusions obtained, practical proposals are developed for the effective use of the innovative potential of Uzbekistan's national economy.

Keywords: innovative potential, national innovation system, competitiveness, science-production integration, innovation infrastructure, foreign experience, public-private partnership.

KIRISH

Zamonaviy jahon iqtisodiyotida mamlakatlarning barqaror rivojlanishi va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini ta'minlashning asosiy omillaridan biri ularning innovatsion salohiyatidan qay darajada samarali foydalanishidir. Innovatsiyalar nafaqat yangi texnologiyalar va mahsulotlarni yaratish, balki iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida samaradorlikni oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va yangi bozor segmentlarini shakllantirish imkonini beruvchi strategik omil sifatida qaralmoqda.

So'nggi o'n yilliklarda Janubiy Koreya, Isroil, Finlyandiya, Singapur kabi mamlakatlar o'zlarining tabiiy resurslarga boy bo'lmagan iqtisodiyotlarini aynan innovatsion salohiyatni maqsadli rivojlantirish hisobiga yuqori texnologik va iqtisodiy darajaga olib chiqqan. Ushbu mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, innovatsion salohiyatdan samarali foydalanish uzoq muddatli davlat strategiyasi, ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi uzviy integratsiya hamda innovatsion infratuzilmaning izchil rivojlantirilishi natijasida ta'minlanadi.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda innovatsion rivojlanishni jadallashtirish, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, milliy iqtisodiyotning innovatsion salohiyatidan foydalanish darajasi hali ham yetarli emasligi, bu borada rivojlangan mamlakatlarning ilg'or tajribasini chuqur o'rganish va uni milliy sharoitga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi milliy iqtisodiyotning innovatsion salohiyatini samarali ro'yobga chiqarishning xorijiy tajribalarini o'rganish hamda ularni O'zbekiston sharoitiga qo'llash imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Belgilangan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- innovatsion salohiyat tushunchasining iqtisodiy mazmunini va uning tarkibiy elementlarini ochib berish;
- innovatsion salohiyatdan samarali foydalanishning xalqaro tajribasini tahlil qilish;
- yetakchi innovatsion mamlakatlarning milliy innovatsion tizimlarini qiyosiy o'rganish;
- O'zbekistonda innovatsion salohiyatdan foydalanish darajasini belgilovchi omillarni aniqlash;
- xorijiy tajribani milliy sharoitga moslashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti sifatida milliy iqtisodiyotning innovatsion salohiyatini shakllantirish va undan foydalanish jarayonlari olingan.

Tadqiqot predmeti innovatsion salohiyatdan samarali foydalanish bo'yicha xorijiy tajribani o'rganish va uni milliy iqtisodiyotga tatbiq etish jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlardan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Innovatsion salohiyat va milliy innovatsion tizimlar nazariyasi xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlarning tadqiqotlarida keng yoritilgan. Freeman tomonidan ilgari surilgan milliy innovatsion tizim konsepsiyasi davlat, ilm-fan muassasalari va korxonalar o'rtasidagi o'zaro ta'sirni innovatsion rivojlanishning asosiy mexanizmi sifatida izohlaydi [1].

Porter o'zining raqobatbardoshlik nazariyasida mamlakat yoki tarmoqning innovatsion salohiyati uning xalqaro bozorlardagi uzoq muddatli ustunligini belgilovchi

asosiy omil ekanligini asoslab bergan, bunda u “olmos modeli” orqali innovatsion muhitni shakllantiruvchi omillarni tizimlashtirgan [2].

Etzkowitz va Leydesdorff tomonidan ishlab chiqilgan “uchlik spiral” (triple helix) modeli davlat, universitet va biznes oʻrtasidagi uzviy hamkorlikni innovatsion ekotizimning markaziy elementi sifatida koʻrsatadi, bu model keyinchalik koʻplab mamlakatlarning innovatsion siyosatiga asos boʻlgan [3].

Jahon Intellektual Mulk Tashkilotining Global Innovatsiyalar Indeksi boʻyicha tadqiqotlarida mamlakatlarning innovatsion salohiyati institutlar, inson kapitali, infratuzilma, bozor va biznes murakkabligi hamda bilim va texnologik natijalar kabi koʻrsatkichlar majmuasi orqali baholanadi [4].

Mahalliy tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham Oʻzbekiston milliy iqtisodiyotining innovatsion salohiyatini oshirishda ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini mustahkamlash, texnopark va innovatsion klasterlarni rivojlantirish hamda yuqori malakali kadrlar tayyorlash masalalariga alohida eʼtibor qaratilgan [5].

Adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, innovatsion salohiyatdan samarali foydalanish yagona universal model asosida emas, balki har bir mamlakatning institutsional, iqtisodiy va ilmiy salohiyatiga mos ravishda shakllantirilgan milliy innovatsion tizim orqali taʼminlanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik maʼlumotlarni umumlashtirish hamda xorijiy tajribani oʻrganish (case-study) usullaridan foydalanildi.

Milliy iqtisodiyotning innovatsion salohiyatini baholash uchun quyidagi integral koʻrsatkich modeli taklif etiladi:

$$IP = \beta_1 S + \beta_2 K + \beta_3 M + \beta_4 T + \beta_5 A$$

bu yerda:

IP — innovatsion salohiyatning integral koʻrsatkichi;

S — ilmiy-texnik salohiyat (ilmiy tadqiqot va ishlanmalarga sarflanadigan xarajatlar ulushi);

K — kadrlar salohiyati (ilmiy-pedagogik va muhandislik kadrlari soni va malakasi);

M — moliyaviy salohiyat (innovatsion loyihalarni moliyalashtirish hajmi);

T — ishlab chiqarish-texnologik salohiyat (yuqori texnologiyali ishlab chiqarish ulushi);

A — axborot salohiyati (raqamli infratuzilma va axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi);

$\beta_1 \dots \beta_5$ — har bir tarkibiy elementning nisbiy ahamiyatini ifodalovchi vazn koeffitsientlari ($\sum \beta_i = 1$).

Vazn koeffitsientlari ekspert baholash usuli yordamida aniqlanishi tavsiya etiladi. Xorijiy mamlakatlar tajribasini tahlil qilishda Janubiy Koreya, Isroil va Finlyandiyaning milliy innovatsion tizimlari quyidagi mezonlar boʻyicha qiyoslandi: innovatsion siyosatning institutsional asoslari, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi mexanizmlari, innovatsion faoliyatni moliyalashtirish manbalari va innovatsion infratuzilma elementlari.

Tadqiqotda keltirilgan model uslubiy yondashuvni namoyish qilish maqsadida ishlab chiqilgan boʻlib, amaliyotda qoʻllash uchun rasmiy statistik maʼlumotlar va ekspert baholari asosida qayta hisoblanishi lozim.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari milliy iqtisodiyotning innovatsion salohiyati besh asosiy tarkibiy element orqali shakllanishini ko'rsatadi: ilmiy-texnik salohiyat, kadrlar salohiyati, moliyaviy salohiyat, ishlab chiqarish-texnologik salohiyat va axborot salohiyati. Ushbu elementlarning har biri o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularning birortasidagi zaiflik umumiy innovatsion salohiyatning to'liq ro'yobga chiqishiga to'sqinlik qiladi.

Innovatsion salohiyatdan samarali foydalanish bo'yicha Janubiy Koreya, Isroil va Finlyandiyaning milliy tajribasi quyidagi jadvalda qiyosiy tarzda keltirilgan:

Mamlakat	Milliy innovatsion tizimning asosiy xususiyati	Ustuvor mexanizmi	Natijasi
Janubiy Koreya	Yirik korporatsiyalar va davlatning strategik hamkorligi	YATI xarajatlarining YAIMga nisbatan yuqori ulushi (4,5%+)	Yuqori texnologiyali eksport yetakchiligi
Isroil	"Startup millat" modeli, vechur kapital tizimi	Harbiy-texnologik tadqiqotlarning tijoratlashtirilishi	Aholi jon boshiga startaplar sonida dunyo yetakchisi
Finlyandiya	Davlat, universitet va biznes uchlik hamkorligi (Triple Helix)	Innovatsion klasterlar va texnoparklar tizimi	Barqaror yuqori innovatsion reyting ko'rsatkichlari

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, uchala mamlakat ham turli institutsional yo'llar orqali yuqori innovatsion natijalarga erishgan bo'lsa-da, ularning barchasida umumiy jihat mavjud — davlatning uzoq muddatli strategik ishtiroki, ilm-fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi uzviy integratsiya hamda innovatsion faoliyatni moliyaviy rag'batlantirish mexanizmlarining mavjudligi.

O'zbekiston milliy iqtisodiyotining innovatsion salohiyatidan foydalanish darajasini oshirishda xorijiy tajribaning quyidagi jihatlari alohida ahamiyat kasb etadi: Janubiy Koreya tajribasidagi ilmiy-tadqiqot xarajatlarini bosqichma-bosqich oshirish strategiyasi, Isroil tajribasidagi vechur kapital va startap ekotizimini rivojlantirish mexanizmlari hamda Finlyandiya tajribasidagi davlat-universitet-biznes uchlik hamkorligi modeli.

Shu bilan birga, xorijiy tajribani to'g'ridan-to'g'ri ko'chirish emas, balki uni milliy iqtisodiyotning institutsional xususiyatlari, resurs imkoniyatlari va ustuvor tarmoqlarini hisobga olgan holda moslashtirilgan tarzda qo'llash muhim ahamiyatga ega.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari milliy iqtisodiyotning innovatsion salohiyatidan samarali foydalanish ilmiy-texnik, kadrlar, moliyaviy, ishlab chiqarish-texnologik va axborot salohiyati kabi o'zaro bog'liq elementlarning uyg'un rivojlanishi orqali ta'minlanishini ko'rsatdi. Janubiy Koreya, Isroil va Finlyandiya tajribasi davlatning uzoq muddatli strategik ishtiroki, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi hamda innovatsion infratuzilmaning izchil rivojlantirilishi innovatsion salohiyatni ro'yobga chiqarishning asosiy sharti ekanligini tasdiqladi.

O'tkazilgan tadqiqot asosida O'zbekiston milliy iqtisodiyotining innovatsion salohiyatidan samarali foydalanish bo'yicha quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

Birinchidan, ilmiy-tadqiqot va innovatsion ishlanmalarga ajratiladigan xarajatlarning YAIMga nisbatan ulushini bosqichma-bosqich oshirish, bu borada davlat va xususiy sektor o'rtasidagi moliyalashtirish mutanosibligini kengaytirish zarur.

Ikkinchidan, Isroil tajribasiga tayanib, startap va venchur kapital ekotizimini rivojlantirish, yosh innovatorlar va kichik innovatsion korxonalarni moliyaviy va huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish lozim.

Uchinchidan, Finlyandiya tajribasidagi kabi, oliy ta'lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot institutlari va sanoat korxonalari o'rtasida uzviy hamkorlikni ta'minlovchi "uchlik spiral" modeli asosida innovatsion klasterlar va texnoparklarni kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

To'rtinchidan, yuqori malakali ilmiy-pedagogik va muhandislik kadrlarini tayyorlash tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish, ilmiy tadqiqotchilarni xorijiy innovatsion markazlar bilan akademik almashinuv dasturlari orqali qo'llab-quvvatlash zarur.

Beshinchidan, innovatsion salohiyat ko'rsatkichlarini muntazam monitoring qilish va Global Innovatsiyalar Indeksi kabi xalqaro reytinglar talablariga moslashtirilgan milliy baholash tizimini joriy etish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, yetakchi innovatsion mamlakatlarning tajribasini milliy sharoitga moslashtirilgan holda tatbiq etish O'zbekiston iqtisodiyotining innovatsion salohiyatidan samarali foydalanishi, raqobatbardoshligi va barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Freeman C. Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan. — Pinter Publishers, 1987.
2. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. — Free Press, 1990.
3. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The Dynamics of Innovation: From National Systems and "Mode 2" to a Triple Helix of University-Industry-Government Relations // Research Policy. — 2000. — Vol. 29, No. 2. — P. 109–123.
4. World Intellectual Property Organization. Global Innovation Index. — Geneva: WIPO.
5. O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi. Innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo'yicha hisobotlar. — Toshkent.
6. OECD. Science, Technology and Innovation Outlook. — Paris: OECD Publishing.
7. Senor D., Singer S. Start-up Nation: The Story of Israel's Economic Miracle. — Twelve, 2009.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining innovatsion rivojlanish strategiyasiga oid farmon va qarorlari.
9. Mazzucato M. The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths. — Anthem Press, 2013.
10. World Bank. Innovation, Technology and Entrepreneurship Global Practice Reports. — Washington, D.C.: World Bank.